

מבט על, גיליון 329, 23 באפריל 2012

הקרב על בחריין נמשך

יואל גוז'נסקי

יותר משנה אחרי ש"האביב הערבי" הגיע לבחריין, האש לא שוכחת. השבוע האחרון אומנם לא היה שונה במיוחד מאלה שקדמו לו, אלא שמרוץ ה"פורמולה אחת" שנערך בממלכה העלה שוב את ההתקוממות לכותרות העיתונים – בית המלוכה ביקש באמצעותו להפגין "עסקים כרגיל" והאופוזיציה השיעית ניצלה אותו כדי לעשות נפשות לעניינה.

ההתקוממות העממית במדינת האי הזעיר החלה מעט אחרי תחילת המהפכות בתוניסיה ובמצרים, אולם בחודשים האחרונים, על רקע הנעשה בסוריה, אבד העניין התקשורתי בה. ברקע נמשכת כל העת, על אש קטנה, מחאתו של הרוב השיעי, המונה על-פי הערכות, כ-70% מהאוכלוסייה, נגד משפחת המלוכה הסונית. ההפגנות מתקיימות מדי שבוע, בדרך כלל בכפרים שיעים מחוץ לבירה, מנאמה, לא פעם הן מידרדרות לאלימות קשה. המשטר עד כה הכיר במותם של 20 איש בעוד האופוזיציה טוענת ל-80 הרוגים.

שטחה של בחריין הוא 760 קמ"ר, שכנתה קטר ממוקמת מדרום-מזרח לה וערב הסעודית ממערב, אליה חוברה בחריין באמצע שנות השמונים בגשר. אוכלוסייתה מונה מעט מעל מיליון תושבים, שכמחציתם הם עובדים זרים. בחריין הייתה המדינה הראשונה במפרץ לגלות נפט, אך בשל הדלדלות המאגרים עם השנים, עיקר הכנסתה מגיע מקבלת רווחי של שדה נפט סעודי ומהיותה מרכז בנקאות ומסחר. גם תיירות ואירוח הבסיסים האמריקאים מכניסים למשפחת המלוכה ממון רב. אלא שמאז פרצה המחאה בשטחה, בפברואר 2011, הון רב הוצא מתחומה ועסקים רבים עברו בעיקר לדוחה ולדובאי בשל החשש ליציבות המשטר.

המהפכה האיראנית לא הותירה חותם של ממש על בחריין, בין השאר בשל העובדה, כי השיעים החיים בה רחוקים מלהיות קבוצה הומוגנית מבחינה פוליטית – חלקם ממוצא ערבי ואחרים מזדהים בעיקר עם הממסד הדתי העיראקי בנג'ף. אולם, בית ח'ליפה עושה שימוש תדיר באיום האיראני ובהאשמות בדבר "מזימה שיעית" כדי לדחות רפורמות מהותיות בשלטון. השיעים מצדם מאשימים את בית ח'ליפה בכינון מנגנון של אפרטהייד פוליטי ואפליה שיטתית.

ארגוני זכויות אדם במערב ותנועת "מהפכת 14 בפברואר", שחבריה התעמתו בשנה האחרונה שוב ושוב עם כוחות הביטחון, קיימו שלושה "ימי זעם" בזמן מרוץ המכוניות, במחאה על ההחלטה לקיימו למרות "דיכוי זכויות האדם במדינה". יצוין כי בשנה שעברה האירוע לא התקיים בשל המצב הביטחוני. האופוזיציה לא ניסתה למנוע את האירוע, אין בכוחה לעשות זאת, אך היא ניצלה אותו כדי להסב את תשומת הלב לדרישותיה: מונרכיה חוקתית, בחירות הוגנות, הפרדת רשויות וחלוקת משאבים שוויונית.

חמד בן עיסא, שהפך בתחילת העשור הקודם מאמיר למלך, הודיע על כוונתו לבצע שינויים בחוקת 2002 בהתאם לעקרונות שהתווה "הדיאלוג הלאומי" וועדת החקירה שמינה. הוא ציין, כי במסגרת התיקונים, יוגבר האיזון בין הרשות המבצעת לזו המחוקקת וכי התיקונים יכללו גם את דרך מינוי חברי הבית העליון של הפרלמנט (אשר ממונים על ידו); תפקיד הבתים בקביעת התקציב השנתי ועוד. האופוזיציה מצדה טוענת, כי אין בצעדים אלו ממש. בית המלוכה אינו מקשה אחת – ישנם אלו דוגמת דודו של המלך וראש הממשלה מזה 41 שנה, חליפה בן סלמן, המתנגדים לרפורמות וישנם אחרים, דוגמת יורש העצר, סלמן בן חמד, המבקשים, כך נראה, לקדם פיוס לאומי. גם באופוזיציה ישנם כאלה שישתפקו ברפורמות פוליטיות בעוד אחרים רוצים בסילוק המלך.

קרבתה של בחריין לאיראן והאיזון העדתי העדין שבה הופכים אותה ליעד אטרקטיבי למעורבות איראנית. תקופות קשות של מתיחות היו בין איראן לבחריין מאז המהפכה האסלאמית, בעיקר סביב תמיכת טהראן בארגוני אופוזיציה שיעים, ניסיונות חתרנות ותביעות טריטוריאליזם – כל אלו מזינים דרך קבע את החשדות באשר לכוונותיה של איראן. בעקבות האירועים האלימים בבחריין באביב 2011 הוכנסו לאי כוחות צבא של סעודיה ואיחוד האמירויות (כווית שלחה כלי שיט לאבטח את נמליה של בחריין). חלק

מהכוחות נותרו באי גם לאחר סיום מצב החירום ביוני 2011. איראן מצדה ממשיכה לתקוף את "הכיבוש" הסעודי, לערער על ריבונותה של בחריין ועל הלגיטימיות של תהליך הפיוס הפנימי שמקדם יורש העצר הבחרייני.

התקשורת האיראנית ממשיכה להסית נגד בית המלוכה ואיראן אף שלחה "משט סיוע הומניטארי" ועליו כמאתיים שיעים איראניים, שחזר כלעומת שבא, מחשש להתלקחות עימות עם כוחות ה-GCC. בנובמבר האחרון האשימו סעודיה ובחריין את "כוח קודס" של משמרות המהפכה האיראניים בהפעלת חוליית טרור שהתכוונה לפוצץ את "גשר פהד", המחבר בין סעודיה לבחריין, ואת השגרירות הסעודית בבחריין. המניע מאחורי פעולות אלו ואחרות היה ככל הנראה כניסת הכוחות תחת דגל ה-GCC שסייעו לבחריין להכיל את המחאה.

איהיציבות בבחריין הבליטה מחדש את עומקו של העימות הסוני-שיעי/הערבי-איראני ואת מרכזיותו משני עברי המפרץ. החשש מפני איראן הוא שמביא את בית המלוכה הבחרייני להרע את היחס לנתיניו השיעים ואף לאזרח סונים רבים ככל האפשר כדי לנסות ולאזן בכך את היחס בין העדות באוכלוסייה. גם במערב חוששים כי בחירות חופשיות בבחריין יולידו פרלמנט פרואיראני שיתנגד להשאתם של כוחות צבאיים אמריקאים באי ויתיישר עם מדיניותה של איראן, ולכן תגובתו הרפה באופן יחסי של הממשל האמריקאי לצעדי הדיכוי של המשטר. בתפיסה האמריקאית, אל חליפה הוא "מנוול", אך הוא עדיין "המנוול שלנו".

למרות מימדיה הגיאוגרפיים הזניחים של בחריין, חשיבותה רבה. בשל מיקומה האסטרטגי יש לה תפקיד משמעותי במאבק מול איראן – בתחומה נמצאים אלמנטים צבאיים אמריקאים ובראשם – בסיס הצי החמישי. המשך המחאה עלול לתקוע טריז בין ארצות הברית, שנוכחות כוחותיה באי תלויה במידה רבה ביציבות המשטר לבין משפחת המלוכה. כבר כעת עסקאות ייצוא אמצעי לחימה אמריקאים, חלקם עלול לשמש לדיכוי הפגנות, נתקלות בביקורת בקונגרס וישנה האטה מסוימת בנפח העסקאות מאז תחילת האירועים באי. יתרה מכך, בשל התסיסה הועבר חלק מפעילות השגרירות האמריקאית לאזורים רגישים פחות – הידרדרות המצב במדינה עלולה לאיים גם על המשך קיום בסיס הצי באי.

בניסיון להפיס במקצת את הביקורת במערב הקים המלך ביוני 2011 ועדת בדיקה עצמאית שבראשה משפטן בינלאומי מוביל, המצרי בסיוני, שפרסמה את מסקנותיה בנובמבר 2011. הביקורת הייתה חסרת תקדים. בין היתר נקבע, כי כוחות הביטחון, ברובם סונים "מיובאים" ממדינות דוגמת פקיסטן, עיראק, ירדן ותימן, עשו "שימוש מוגזם בכוח" וכי הפרות זכויות האדם "היו שיטתיות ומכוונות". למרות הביקורת, יישום ההמלצות מתעכב.

"אביב הערבי" העניק למחאה בבחריין "רוח גבית", אך שורשיה עמוקים ויונקים מהמתח הסוני-שיעי והחשש מאיראן. עד כה ניסיונות של המלך להביא ליציבות דרך הענקת חופש פוליטי רב יותר רק "הגדילה את התיאבון" של האופוזיציה והפכה את המחאה תכופה וחריפה יותר. ניתן להבחין בסימנים מעידים, כי המחאה עלולה ללבוש סממנים של מרידה גלויה (Insurgency). כך למשל, בהפגנות, בדרך כלל לא אלימות, יש יותר ויותר שימוש בבקבוקי תבערה ואף במטענים מאולתרים מצד השיעים נגד כוחות הביטחון.

יציבותה של בחריין אינה מובטחת. חולשתה בעת הנוכחית משחקת לידיה של איראן, המבקשת להראות כמי שיש לה השפעה על הנעשה באי. איראן תמשיך לנצל את יחסיו המורכבים של בית המלוכה הבחרייני עם השיעים גם כדי לאותת, כי ביכולתה לערער את יציבותו בכל מקרה בו היא תותקף.